

Dzieci – żołnierze: wprowadzenie do zagadnienia

Wojna i wojsko od czasów najdawniejszych stanowiły domenę dorosłych mężczyzn. Angażowanie dzieci w działania zbrojne w przeszłości było przypadkami sporadycznymi, gdyż to właśnie dzieci oraz kobiety były grupami ludności cywilnej najbardziej chronionymi przed negatywnym wpływem wojny. Mimo to głównym celem badawczym niniejszego artykułu jest pokazanie zjawiska dzieci-żołnierzy jako historycznego, występującego de facto w każdej epoce historycznej. Dokonując omówienia współczesnego problemu dzieci-żołnierzy podkreśla się, że pewien udział dzieci w działaniach wojennych miał już miejsce w przeszłości. Warto jednak dodać, że udział ten nie oznaczał bezpośredniego zaangażowania w walkę, ale przede wszystkim służbę pomocniczą. Dodatkowo, przypadki tego rodzaju nie były powszechnie stosowaną praktyką, ale skrajnymi wyjątkami.

Z drugiej strony, w wielu kulturach już od wczesnego dzieciństwa normą pozostawało wychowywanie chłopców na przyszłych wojowników. Dla przykładu, osiągnięcie pewnego wieku oznaczało symboliczne przejście spod opieki matki pod opiekę ojca-wojownika, ojca-rycerza¹. Przejście to wiązało się z rozpoczęciem nauki sposobów walki, jazdy konnej, posługiwania się różnego rodzaju bronią. W tym miejscu warto nadmienić o Aztekach - czcicielach Słońca, którzy narodziny każdego chłopca witali słowami: *Twoim zadaniem będzie poić Słońce krwią Twoich wrogów*². Osiągnięcie dojrzałości przez młodego Azteka (12, 13 lat) wiązało się ze zdobyciem i zabiciem swojego pierwszego jeńca³.

Z kolei w starożytnej Sparcie funkcjonował zwyczaj nazywany współcześnie spartańskim wychowaniem. Dzieci płci męskiej w wieku 7 lat rozpoczynały ćwiczenia⁴ mające na celu ich uodpornienie oraz przyzwyczajenie do okrucieństwa. *Chłopców biczowano, musieli wykazać się wytrzymałością na tortury, rywalizując przy tym ze sobą nieraz do śmierci*⁵. Pomimo tego, P.W. Singer jest zdania, że: *w absolutnie żadnym przypadku*

¹ Obecny także w polskiej tradycji wczesnośredniowiecznej w postaci tzw. postrzyżyn, czyli rytualnego obcięcia włosów oznaczającego symboliczne przejście ze świata dziecka w świat dorosłych mężczyzn.

² A. Louyot, *Dzieci wojny*, Kraków 1994, s. 54.

³ Ibidem, s. 54.

⁴ W wieku 7 lat dziecko płci męskiej przechodziło formalnie pod opiekę mężczyzn, rozpoczynając wspólnie z innymi chłopcami (nie funkcjonowało pojęcie prywatności) okres tzw. agoge trwający latami, aż do osiągnięcia 30 roku życia.

⁵ A. Louyot, op. cit., s. 54.

*tradycyjne ludy czy starożytne cywilizacje nie opierały swoich sił wojennych na młodych chłopcach lub dziewczętach*⁶.

Jednym z najbardziej znanych przykładów uczestnictwa dzieci w działaniach wojskowych jest legendarna dziecięca krucjata z 1212 r., kiedy prawie 30 tysięcy nieuzbrojonych dzieci (także dziewcząt) z Francji i Niemiec wyruszyło do Ziemi Świętej, wierząc, że dokonają jej wyzwolenia spod władzy niewiernych. W praktyce ta dziecięca wyprawa krzyżowa nie dotarła do celu, gdyż część dzieci z powodu trudów podróży zmarło w drodze, część uciekła, a część zamiast do Ziemi Świętej trafiła do wybrzeży Algierii, gdzie większość dzieci sprzedano jako niewolników⁷. Średniowieczni kronikarze tacy jak: dziejopis Albert (opat klasztoru w mieście Stade), czy mnich Herman (zamieszkający bawarskie opactwie Niederalteich) opisując dziecięce krucjaty zgodnie wyrażali zdziwienie, a często dezaprobatę dla tego ruchu⁸. Krucjaty dziecięce były więc niechlubnymi wyjątkami, gdyż w średniowieczu dzieci pełniły raczej funkcje pomocnicze jako giermkowie rycerzy⁹, dobosze¹⁰ czyli tzw. *powder monkeys*.

Znany jest również masowy pobór młodych chłopców do armii napoleońskiej w latach 1813–1814. Prowadzący nieustannie krwawe wojny, Napoleon nakazał powołać 150 tysięcy rekrutów w wieku 18 lat, jednak granicy tej nie przestrzegano szczególnie surowo, m.in. z racji tego, iż karty poborowe nie zawierały informacji o wieku i stanie zdrowia rekrutów. Drugi masowy pobór do armii napoleońskiej w tych latach miał objąć aż 300 tysięcy mężczyzn. *Maria Ludwika kierująca pracami rady regencyjnej pod nieobecność Napoleona osobiście podpisała dekret mobilizujący żołnierzy – gołowąsów. Stąd ich przezwisko Marie Ludwiki*¹¹.

Faktem pozostaje również naruszenie zasady nieuczestnictwa dzieci w działaniach wojennych podczas wojny secesyjnej, w bitwie o New Market w 1864 r. Wydarzenie to, co prawda nie miało masowego charakteru, to jednak w walkach wzięło udział aż 247 kadetów szkoły wojskowej VMI¹² w wieku 15–17 lat¹³. Ogółem szacuje się, że

⁶ P. W. Singer, op. cit., s. 10.

⁷ H. Manikowska, J. Tazbir, *Historia. Średniowiecze*, Warszawa 1988.

⁸ G. Dickson, *Krucjata dziecięca: mroczna tajemnica średniowiecza*, Warszawa 2010.

⁹ Zob. F. Kusiak, *Rycerze średniowiecznej Europy Łacińskiej*, Warszawa 2002, F. Piekosiński, *Rycerstwo polskie wieków średnich*, Kraków 1901.

¹⁰ Szczególnie „popularni” w czasie walk unionistów i konfederatów podczas tzw. wojny secesyjnej. Zob. L. Korusiewicz, *Wojna secesyjna 1860–1865*, Warszawa 1985.

¹¹ A. Louyot, op. cit., s. 91.

¹² VMI (ang. Virginia Military Institute) jedna ze starszych i najbardziej osławionych szkół wojskowych w USA.

¹³ P.W. Singer, op. cit., s. 13.

w amerykańskiej wojnie domowej 5% wszystkich żołnierzy stanowili chłopcy poniżej 18 roku życia¹⁴.

Niewątpliwie jednak najbardziej znanym wykorzystaniem dzieci w działaniach zbrojnych na masową skalę było to, zaobserwowane w czasie II wojny światowej w III Rzeszy: *Szczególny system wychowawczy nazistowskich Niemiec nastawiony był na przygotowanie do służby dzieci – przyszłych żołnierzy. Oprócz specjalnych szkoleń wojskowych prowadzonych przez organizacje młodzieżowe do tego celu wykorzystywano także inne okazje, np. Dzień Wermachtu. Jeszcze przed wybuchem II wojny światowej rodzice (...) przychodzili z dziećmi na specjalnie przygotowane stanowiska, na których (...) dzieci uczyły się posługiwać różnymi rodzajami broni*¹⁵.

W organizacjach typu *Jungvolk* i *Hitlerjugend*¹⁶ uczono od podstaw obsługi bronią oraz technik rozpoznawania terenu, co miało podnieść wartość frontową przyszłych żołnierzy, gdyż po ukończeniu 18 roku życia trafiali oni do Wermachtu. Jednak w obliczu inwazji wojsk alianckich oraz niewystarczającej liczby żołnierzy, Hitler już od 1943 r. zaczął obowiązkowo powoływać piętnastoletnich chłopców do służby pomocniczej przy obronie przeciwlotniczej¹⁷. Początkowo obie organizacje miały przysłużyć się kompleksowej indoktrynizacji młodych Niemców. Jednakże wraz z rosnącą potrzebą mobilizowania kolejnych rekrutów owe organizacje utraciły swój paramilitarny charakter i stały się de facto zapleczem armii Hitlera.

Warto nadmienić, że spora część historycznych przykładów zaangażowania dzieci w działania wojenne ma charakter dobrowolny, jak to miało miejsce w czasie II wojny światowej. Wiązało się z zazwyczaj z walką o niepodległość państwa oraz o własną egzystencję – możliwość przeżycia. Przykładem takiego zaangażowania są żydowskie dzieci walczące o przetrwanie w gettach¹⁸ oraz tysiące ich rówieśników walczących w ruchach oporów swoich ojczyzn. Można tu wskazać jako najbardziej charakterystyczny, udział polskich dzieci oraz młodzieży walczącej o wolność Polski w czasie okupacji hitlerowskiej, a szczególnie podczas powstania warszawskiego w 1944

¹⁴ Ibidem, s. 13. O udziale dzieci w wojnie secesyjnej zob. szerzej E. Mckee Williams, *Childhood, Memory, and the American Revolution*, [w:] J. Marten (red.), *Children and War. A Historical Anthology*, New York 2002, s. 26–37.

¹⁵ A. Suchoński, *Dzieci żołnierze na kartach zagranicznych podręczników do nauczania historii*, [w:] E. Nowak (red.), *Dzieci – żołnierze w wojnach i konfliktach zbrojnych*, Opole 2008, s. 49.

¹⁶ Młodzieżówka nazistowskiej partii NSDAP, Zob. szerzej B. R. Lewis, *Hitlerjugend w czasach wojny i pokoju 1933–1945*, Warszawa 2008; M. H. Kater, *Hitlerjugend. Dzieci Hitlera*, Warszawa 2013.

¹⁷ A. Louyot, op. cit., s. 41.

¹⁸ Jak miało to miejsce podczas powstania w getcie żydowskim w Warszawie podczas II wojny światowej, gdzie dzieci walczyły z ramienia Żydowskiej Organizacji Bojowej.

r. Dzieci-żołnierze w tym powstaniu to przede wszystkim młodzi harcerze należący do ZHP (Związku Harcerstwa Polskiego) działającego w czasie okupacji jako konspiracyjne Szare Szeregi. Jak podaje N. Davies, zamiarem organizacji było przyjmowanie ochotników w wieku minimum 17 lat: *Ale stale rosnące zadania oraz błagania samej młodzieży doprowadziły w końcu 1942 roku do utworzenia trójwarstwowej struktury*¹⁹. Zaczął funkcjonować podział na Zawiszaków (dzieci w wieku 12–14 lat), Grupy Szturmowe (młodzież w wieku 15–17 lat) oraz Bojowe Szkoły (złożone z młodzieży, która musiała mieć ukończony 17 rok życia)²⁰. W zależności od przynależności do danej grupy dzieci pełniły role łączników, przewodników w kanałach, zwiadowców, kolporterów prasy podziemnej, sanitariuszek i pielęgniarek oraz starsze walczące z bronią w rękę oraz uczestniczące w akcjach sabotażowych i bojowych²¹. - Jednakże pisząc o organizacjach takich jak wspomniana wcześniej Hitlerjugend czy polskie Szare Szeregi nie można zapomnieć o podstawie ich działalności – czyli pewnej dobrowolności uczestnictwa.

Wszystkie powyższe przykłady uczestnictwa dzieci w działaniach wojennych w perspektywie historycznej nigdy nie stanowiły powszechnej praktyki, były raczej ciemną kartą w historii cywilizacji. Na przestrzeni wieków granica oddzielająca wiek dziecięcy i dorosłość często zaczynała się w okolicach 10–13 roku życia. Co więcej, wysoka częstotliwość występowania wojen w wiekach ubiegłych powodowała kryzysy demograficzne i zapotrzebowanie na coraz młodszych żołnierzy. Także normy obowiązujące w danym społeczeństwie oraz brak jakichkolwiek regulacji prawnych chroniących dzieci sprzyjały ich udziałowi w bitwach i wojnach.

Według raportu UNICEF²² z 1996 r. I wojna światowa dotknęła w przybliżeniu 10 procent ludności cywilnej, II wojna światowa już o 35 procent więcej, natomiast obecne konflikty i wojny aż 90 procent tej ludności²³. I choć wojny od zawsze były udziałem dorosłych, to jednak najbardziej poszkodowaną stroną tych konfliktów są dzieci. I dzieje się tak mimo obowiązujących norm prawa międzynarodowego. Na chwilę obecną funkcjonuje szereg konwencji międzynarodowych mających za zadanie chronić dzieci. Do najważniejszych należy Konwencja o prawach dziecka z 20 listopada 1989 r., z artykułem 38 ust. 3–4, które stanowi m.in., że: *Państwa-Strony podejmą wszelkie możliwe*

¹⁹ N. Davies, *Powstanie '44*, Kraków 2004, s. 328.

²⁰ O działalności Szarych Szeregów zob. szerzej P. Rozwadowski, *Polska walcząca: Historia Polskiego Państwa Podziemnego, Szare Szeregi*, Warszawa 13/2015; A. Kamiński, *Kamienie na szaniec*, Warszawa 1990.

²¹ M. Klasicka, *Losy polskich dzieci w niewoli podczas II wojny światowej*, [w:] *Dzieci – żołnierze w wojnach i konfliktach zbrojnych*, red. E. Nowak, Opole 2008, s. 84; J. Jabrzemski, *Szare Szeregi*, t. 1–3, Warszawa 1988.

²² UNICEF- United Nations Children's Fund (Fundusz Narodów Zjednoczonych Pomocy Dzieciom).

²³ Raport UNICEF o sytuacji dzieci na świecie z 1996r., za: M. Kruczkowska, *Dzieci z placu broni*, „Gazeta Wyborcza” 127/2000.

kroki dla zapewnienia, aby osoby, które nie osiągnęły wieku piętnastu lat, nie brały bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych oraz Państwa-Strony będą powstrzymywały się przed rekrutowaniem do swoich sił zbrojnych jakiejkolwiek osoby, która nie osiągnęła wieku piętnastu lat. Przeprowadzając rekrutację spośród osób, które osiągnęły wiek piętnastu lat, lecz nie osiągnęły jeszcze osiemnastu lat, Państwa-Strony będą starały się brać pod uwagę w pierwszej kolejności osoby starsze wiekiem²⁴. Szczególnie istotny jest również Protokół Dodatkowy do Konwencji o prawach dziecka z 2000 r. traktujące bezpośrednio o udziale dzieci w konfliktach zbrojnych²⁵.

Aktualnie dzieci są nie tylko ofiarami konfliktów zbrojnych, ale często są również autorami wielu okrucieństw wojennych. Tysiące z nich zostało przymusowo wcielonych do armii lub do grup partyzanckich swojego kraju, ale też wiele z nich zaciągnęło się dobrowolnie, stając się tym samym dziećmi-żołnierzami. Według różnych szacunków liczba dzieci (w wieku od 7 do 17 lat) walczących w obecnie toczonych około 18 konfliktach, to w przybliżeniu 100–300 tysięcy²⁶. Ta rozpiętość wynika m.in. z trudności w oszacowaniu faktycznej ilości z uwagi na wciąż toczące się konflikty. Problem dzieci-żołnierzy najczęściej dotyczy głównie krajów afrykańskich i azjatyckich. Występowanie tego zjawiska jest uzasadnione zmianami geopolitycznymi po drugiej wojnie światowej m.in. upadkiem systemu kolonialnego i walkami o władzę w nowo powstałych państwach. Powoli ten problem staje się znakiem - symbolem toczonych współcześnie konfliktów zbrojnych. Jak napisał Paweł Szuppe:

Dzieci-żołnierze stanowią powszechną, smutną, i rozdzierającą serce historię współczesności²⁷.

Mimo różnych form przeciwdziałania, sprawa dzieci-żołnierzy jest nadal aktualna. Powoli zmniejszająca się ich liczba jest pozytywnym sygnałem, jednak nie należy poprzestać na tym połowicznym sukcesie. Powinna zajść zmiana w podejściu do tego zagadnienia, która spowoduje również wzrost zainteresowania, gdyż jest ono poważnym wyzwaniem dla egzystencji krajów, w których zachodzi. Problem dotyka bowiem nie tylko samych dzieci, ale również ich rodzin, a co za tym idzie, całych społeczeństw, by w konsekwencji naruszać także stabilność społeczną, ekonomiczną i polityczną całych

²⁴ Konwencja o prawach dziecka, Dz. U. 1991, nr 120, poz. 526, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19911200526>, [dostęp: 15.04.2019].

²⁵ Wszystkie protokoły dodatkowe dostępne są na stronie rzecznika praw dziecka, <https://brpd.gov.pl/protokoly-opcjonalne-do-konwencji-o-prawach-dziecka>, [dostęp: 15.04.2019].

²⁶ *Child Soldiers. Global Report 2016–17*, Coalition to Stop the Use of Child Soldiers, London 2016, http://www.childsoldiersglobalreport.org/files/country_pdfs/FINAL_2008_Global_Report.pdf, [dostęp: 2.02.2018 r.]

²⁷ P. Szuppe, *Dzieci-żołnierze jako współczesna forma niewolnictwa*, [w:] *Dzieci – ofiary wojny*, red. J. Różański, Warszawa 2005.

krajów. Dodatkowo, nie pozostaje to bez wpływu na utrzymanie stabilności i pokoju w regionie. Dlatego niezbędne i istotne jest poznanie wszelkich przesłanek prowadzących do powstania tego zjawiska. Znajomość tematu, dogłębne jego poznanie, analiza czynników i reguł nim rządzących pozwoli na skuteczną walkę oraz zapobieganie. Niestety na chwilę obecną stan badań nad zjawiskiem dzieci-żołnierzy jest niezadowalający. Do nielicznych monografii należą *Children at War* P.W. Singera, *Child Soldiers* M. Wessellsa. Wśród polskich autorów warta uwagi jest kompleksowa pozycja *Dzieci-żołnierze we współczesnych konfliktach zbrojnych* Jarosława Czyżewskiego.

Streszczenie:

Celem powyższego artykułu było przedstawienie zjawiska dzieci-żołnierzy. Jest to wstęp do tego złożonego zagadnienia, a zarazem próba określenia rozmiaru i obszarów występowania zjawiska dzieci-żołnierzy, ze szczególnym naciskiem na historyczne jego przejawy.

Summary:

The purpose of this article was to present the phenomenon of child soldiers. This is an introduction to this complex issue, and at the same time an attempt to determine the size and areas of the phenomenon of child soldiers, with particular emphasis on its historical manifestations.

Słowa kluczowe:

dzieci, żołnierze, dzieci-żołnierze, dzieci wojny, dzieci w wojsku

Keywords:

children, soldiers, child soldiers, children of war, children in the army

Bibliografia:

Źródła:

1. *Child Soldiers. Global Report 20016-17*, Coalition to Stop the Use of Child Soldiers, London 2016,
http://www.childsoldiersglobalreport.org/files/country_pdfs/FINAL_2008_Global_Report.pdf.
2. Konwencja o prawach dziecka, Dz. U. 1991, nr 120, poz. 526,
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19911200526>.
3. Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne, <https://brpd.gov.pl/protokoly-opcjonalne-do-konwencji-o-prawach-dziecka>.

Opracowania:

1. *Children and War. A Historical Anthology*, red. J. Marten, New York 2002.
2. Czyżewski J., *Dzieci-żołnierze we współczesnych konfliktach zbrojnych*, Toruń 2008.
3. Davies N., *Powstanie '44*, Kraków 2004.
4. *Dzieci – żołnierze w wojnach i konfliktach zbrojnych*. Materiały pokonferencyjne, pod red. E. Nowak, Opole 2008.
5. Jabrzemski J., *Szare Szeregi*, t. 1–3, Warszawa 1988.
6. Kamiński A., *Kamienie na szaniec*, Warszawa 1990.
7. Kater M. H., *Hitlerjugend. Dzieci Hitlera*, Warszawa 2013.
8. Korusiewicz L., *Wojna secesyjna 1860–1865*, Warszawa 1985.
9. Kusiak F., *Rycerze średniowiecznej Europy Łacińskiej*, Warszawa 2002.
10. Louyot A., *Dzieci wojny*, Kraków 1994.
11. Lewis B. R., *Hitlerjugend w czasach wojny i pokoju 1933–1945*, Warszawa 2008.
12. Manikowska H., Tazbir J., *Historia. Średniowiecze*, Warszawa 1988.
13. Piekosiński F., *Rycerstwo polskie wieków średnich*, Kraków 1901.
14. Rozwadowski P., *Polska walcząca. Historia Polskiego Państwa Podziemnego: Szare Szeregi*, Warszawa 2015.

15. Singer P.W., *Children at War*, California 2005.

Artykuły:

1. Kruczkowska M., *Dzieci z placu broni*, „Gazeta Wyborcza” 127/2000.